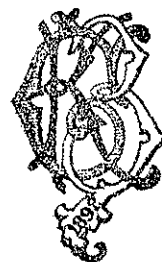

СРПСКА КЊИЖЕВНА ЗАДРУГА
КОЛО XXXIII. БР. 222.

ВЕРГИЛИЈЕ И ЊЕГОВИ САВРЕМЕНИЦИ

НАПИСАО
Д-р ВЕСЕЛИН ЧАЈКАНОВИЋ

БЕОГРАД 1930.
ШТАМПАРИЈА „МЛАДА СРБИЈА“, АНЂЕЛКОВИЋ
Телефон 14-40 Ускочна 4

ВЕРГИЛИЈЕВИ САВРЕМЕНИЦИ.

Август.
(Из Светонија).

Август је рођен под конзулима Марком Тулијем Цицероном и Гајем Антонијем, 23. септембра, пред сам излазак сунца, у палатинском кварту код „Говејих глава“; ту се данас налази његово Светилиште, подигнуто на кратко време иза његове смрти. Детињство своје провео је он на имању свога деде, близу Велигра. То је сасвим скромна кућица, налик на магацин за храну, а у околини се мисли да је он ту и рођен. У ту кућицу може ући само онај који има каква посла, и само са дужним страхопоштовањем, иначе би био грех. Раније се веровало да оне који ту лакомислено уђу, обузме некакав ужасан и необуздан страх. То уверење, међутим, и доцније је добило своју потврду, јер кад је нови газда, да ли случајно или што је хтео да проба, ушао унутра да спава, избацила га је одједном, после кратког времена, некаква непозната сила, и он је нађен пред вратима полумртав, заједно са својим креветом.

[Пошто је изнео Августове ратове, Светоније говори о његовој унутрашњој политици и о његовом приватном животу].

За време своје владе претрпео је Август свега два тешка и срамна пораза, и то оба у Германији — један је био Лолијев, а други Варов: Лолијев случај донео је доста срамоте, али не толико много штете, док је Варова погибија, којом су приликом

уништена три легиона заједно са командантом, са свима официрима, и помоћним трупам, био готово катастрофалан. Кад му је за тај пораз јављено, прогласио је он у Риму опсадно стање, да се не би десили нереди, а управницима провинција продужио је мандат, да би, са искуством и везама које су начинили, одржали међу поданицима ред. У исто време заветовао је и велике игре свеблагом и свемоћном Јупитеру, ако се стање у држави поправи, онако као што је учињен завет и за време кимбарског и марсиског рата. Чак је, кажу, био толико очајан да је месецима пустио браду и косу и често лупао главом о врата вичући: „Квинтилије Варе, врати ми легионе!“ а годишњицу пораза, док је год био жив, проводио је тужно и жалосно.

У војсци извршио је многе реформе и унео многе новине, а нешто опет вратио је на старинска правила. Увео је најстрожију дисциплину: чак ни од легата никоме није допуштао да оде на отсуство кући; изузетак је чинио врло нерадо, и то само за време зимских месеца. Једног римског витеза који је двојици својих синова отсекао палчеве да би их учинио неспособним за војничку службу, продао је као роба и имање му је распродао; па кад је видео да њега намеравају да купе публикани, досудио га је једном свом ослобођенику, с наређењем да га отера на село и да га ту пусти да живи као слободан човек. Десети легион, који се дрско понашао, распустио је цео, са срамотом; исто тако, друге неке легионе, који су на нескроман начин тражили отпуст, отпустио је али без привилегија које се дају испушеним војницима. Кохорте које би се повукле испред непријатеља, десетковао би и дао би им као следовање јечам. Центурионе који би напустили положај кажњавао би, као и просте војнике, смрћу; за остале кривице одређивао је различите понижавајуће казне, на пример, наредио би да по цео дан стоје пред штабом, понекад само у туниси, и то још одређеној, понекад и са мотком за мерење на рамену,

и са бусењем у рукама. После грађанских ратова никада, ни на збору ни у заповестима, није никоје војнике називао *друговима*, него *војницима*, нити је допуштао да их тако називају синови или пастирци који су имали команду, сматрајући да је то претерано ласкање, које се не слаже ни са војничком дисциплином, ни са редовним стањем, ни са величанством његовим и његове куће.

Од војничких одликовања он је радије давао токе и огрице, чија је вредност у злату и сребру од кога су начињене, неголи венце за усканање на грудобран или на бедем, чија је вредност једино у слави што је за њих везана; ове последње давао је врло штедљиво, и не гледајући ко је ко, тако да су их често добијали и прости војници. Марка Агрипу, за победу у морској битци код Сицилије, одликовао је зеленом заставом. Једино оним командантима који су још раније тријумфовали, сматрао је да не треба давати никакво одликовање, и ако су сви они заједно с њим учествовали у походима и у победама — и то из разлога што су *они сами* некада имали право да коме хоће деле одликовања. Иначе, по Августовом мишљењу, ваљан командант све је смео да буде само не пренагљен и брзоплет, и због тога је често спомињао оне грчке изреке: „жури се, али полако“, и „више вреди опрезан, него храбар командант“, или ону латинску: „увек је довољно *брзо* урађено оно што је *добро* урађено“. А сасвим је отсудно тврдио да у битку или у рат смео улазити једино у том случају ако је нада на добит већа него што је страх од штете. Јер — говорио је он — ако се полакомимо за сасвим малим добитком а ризикујемо велику опасност, то је као кад би пецали рибу златном удицом, коју, ако нам се откине, не може после накнадити никакав лов.

Град Рим, чији спољашњи изглед није довољно одговарао величанству римског царства, и који је поред тога много трпео од поплава и од честих пожара, изградио је Август тако да се с пра-

вом смео поносити како га је примио од черпића, а оставља га од мермера. Исто тако, предвидео је он све што је људски разум могао предвидети за његову безбедност.

Август је подигао много јавних грађевина, од којих су најважније: форум са храмом Марса Осветника; Аполонов храм на Палацијуму; храм Јупитера Громовника на Капитолу. Да подигне и трећи форум натерала га је велика навала света и број судских послова, за шта су два форума изгледала сасвим недовољна; тај трећи форум изграђен је у највећој журби и отворен још пре но што је довршен Марсов храм, а одређено је да се на њему расправљају само кривичне парнице и врше избори судија. Марсов храм заветовао је још у Филипском рату, који је повео да би осветио оца; кад је храм довршен одредио је да сенат у њему доноси своја решења о ратовима и тријумфима; да управници провинција отуда полазе на своју дужност; да команданти, који су се вратили као победници, ту остављају знаке својих тријумфа. Аполонов храм подигао је на оном крају свога палатинског двора где је био једном ударио гром, па су харуспекси шротумачили да бог жели да му се ту подигне храм; поред храма подигао је и портик, са грчком и латинском библиотеком; у својој старости, ту је често држао седнице сената и прегледао и разврставао судије. Јупитеру Громовнику посветио је храм зато што је спасен једне погибије: на име, у кантабриском рату, кад је једном ноћу путовао, ударио је гром поред саме носилке у којој је он био, и убио роба који је ишао пред носилком и осветљавао пут. Неке опет грађевине подигао је на име својих унука, и своје жене и сестре: на пример, портик и базилику Гаја и Луција, па онда портик Ливије и Октавије, и Марцелово позориште. У исто време, он је непрекидно наваљивао на све угледне Римљане да, колико који може, подижу нове грађевине и споменике или поправљају старе, и да на тај начин учине са своје стране да се

улепша град. Многи од њих послушали су цара: тако је на пример Марције Филип подигао храм Херкулу, Луције Корнифиције Дијани, Азиније Полион храм Сатурну, Корнелије Балб позориште, Статилије Таур амфитеатар. Највише, и највеличанственије грађевине подигао је међутим Марко Агрипа.

Светилишта која су се од старости срушила или их је био уништио пожар обновио је и учинио им је богате поклоне; тако је, на пример, само у једној прилици приложио храму капитолског Јупитера шеснаест хиљада фуната злата и драгога камења и бисера у вредности од педесет милиона сестераца. Кад је, најзад, после смрти Лепидове постао он врховни понтифекс (а то звање није се могао решити да одузме Лепиду док је овај још био жив), купио је штогод је било грчких и латинских пророчких књига, којима се није знало порекло, или чије је порекло било сумњиво — а таквих је нашао, овде онде, преко две хиљаде — па их је све спалио, а задржао је само сибилске књиге, па и њих у изводу; те књиге метнуо је у два позлаћена орманчета и чувао их у постолу на коме је стајао палатински Аполон. У календар који је уредио покојни Јулије Цезар, али у који је после унесен неред и збрка, унео је поново ред какав је и пре био, и назвао је својим именом не више септембар у коме је био рођен, него секстилис, јер је у томе месецу добио свој први конзулат и однео своје најлепше победе. Август је повећао број свештеника, подигао им је углед, и осигурао веће приходе свима, а нарочито весталкама. Кад је једном једна весталка била умрла и на њено место имала да се изабере друга, па су се многи родитељи растрчали и молили да се њихово дете поштеди од те почасте, заклео се он да би радо дао своју рођену унуку да буде Вестина свештеница, када би само имала прописне године. Од старинских верских обичаја оживео је многе који су били заборављени, на пример аугуријум државног спаса, празник Лупер-

калија, секуларне игре и игре у част јавних Лара, и поново је попунио место Јупитеровог првосвештеника. Забранио је да, о Луперкалијама, трче дечади, а о секуларним играма смели су дечади и девојке да гледају ноћне претставе само у пратњи старијих сродника. Наредио је да се јавни Лариките два пута годишње, пролетњим и летњим цвећем. После богова, највећу част одао је успомени команданата који су од малог града створили огромно римско царство. Све што су они саградили, он је под њиховим именима обновио и у оба портика на своме форуму поређао је њихове статуе, у свечаној униформи која се облачи приликом тријумфа.

У то време била су у јеку многа зла, од којих је патила цела земља — то су били или остаци безвлашћа из времена грађанских ратова, или су се јавила сада, за време мира. Безбројне скитнице крстарице су јавно, под оружјем (да се, тобоже, бране!); мирни путници, како робови тако и слободни људи, нестајали су по тамницама и радионицама великих поседника; под именом удружења оснивале су се многобројне банде, готове на сваки злочин. Август је пресекао скитњу на тај начин што је на главним местима поставио војничке станице; тамнице и радионице са робовима подвргао је строгој контроли, а сва удружења која нису постојала још од раније и која нису одговарала законима, растурио је.

Ако у скупштини која је имала да бира трибуне не би било довољно кандидата из реда сенатора, узимао је Август и витезове, с тим да, кад им истекне мандат, могу да остану у реду који им се допада. Многи од витезова, којима је за време грађанских ратова смањено имање, нису смели да у позоришту заузму место у орхестри, бојећи се казне; Август је онда објаснио да се позоришни закон не односи на оне који су сами или чији су родитељи испуњавали некада материјалне услове који се од витезова траже.

Попис народа вршио је улицу по улицу, а да

сиротиња не би губила много времена долазећи да прими свој оброк, наредио је да се тесере за пшеницу деле три пута годишње, увек за четири месеца; али кад је видео да народ жали за ранијим уређењем, допустио је да се храна дели као и пре — свакога месеца.

Август је сматрао за врло важну ствар да се римски народ сачува чист и да се никако не меша са странцима и са робовима, па је зато веома штедљиво давао римско грађанско право, и ограничио је ослобађање робова. Кад га је Тиберије молио за неког свога клијента, Грка, Август му је отписао: да ће му одобрити само у том случају ако га лично буде уверио да су му разлози за молбу оправдани; чак кад га је и Ливија молила за неког Гаја који је, уз то, имао да плати и порез, Август није пристао да му да грађанско право, а ослободио га је плаћања порезе, говорећи како је боље да царска каса претрпи мало штете, него да се смањује високи углед римског имена. Он је желео да поново уведе у моду и старинску ношњу, и када је једном видео на окупу масу народа у сивим огртачима, наљутио се и узвикнуо [она] Вергилијев стих]

Римљани, господари света, народе у този!

и одмах је наредио едилима да не пуштају никога ни на форум, ни у околину форума, који не би био у белој този, без огртача.

Август је више водио рачуна о народном здрављу неголи о својој популарности. Када се једном публика тужила како нема вина и како је скупо, он је, сасвим строго и озбиљно, изјавио да је његов зет, Агрипа, начинио довољно водоводне мреже и тако се довољно постарао да римски народ не трпи жеђ.

Претставе које је приређивао за народ биле су тако многобројне, са тако разноврсним програмом и тако величанствене као никада дотле. Приређиване су не само на форуму, и у амфитеатру,

него и у циркусу и у Септи; понекад би то биле само борбе животиња, понекад атлетске утакмице, и за њих је поставио на Марсовом пољу арену са седиштима од дрвета.

Давао је и једну наумахију, ради које је близу Тибра ископао језеро. За време док су претставе трајале, наредио би он да се по граду поставе страже, јер би иначе, (како је мало ко остао код куће) могли коцкари да ту прилику искористе. У циркусу приређивао је трке са коњима, и пешачке трке, и борбе са животињама... Али и изван тих свечаних дана, ако би у Рим било донесено што необично и занимљиво, показивао би он то народу на коме било месту у вароши; тако је, на пример, показао у Септи носорога, у позоришту тигра, у скупштини змију педесет лаката дугачку.

Када су једном његови унуци приредили гладијаторске претставе, уђе одједном у светину страх да ће се срушити седишта; Август је чинио све што је знао да би задржао и умирио поплашени свет, и најзад је оставио своје место и прешао тамо где се мислило да је најопасније.

Август је стао на пут нереду и разузданом понашању, на какво се публика била навикла, а на то га је нарочито нагнало кад је видео како једнога дана, у ПUTEОЛИМА, у препуном позоришту, нико неће да начини места неком сенатору. И тако је на његов захтев донео сенат одлуку да приликом сваке јавне претставе, па макар каква била и макар се где давала, први ред седишта има да буде резервисан за сенаторе, а у Риму забранио је да посланици слободних и савезничких народа долазе у оркестру, јер се уверио да су се у таква посланства понекад узимали и ослобођеници. Војнике је одделио од грађана, жењеним људима из народа одредио је нарочита седишта; исто тако издвојио је и дечаке, а одмах до њих метнуо је педагоге и наредио је да на боља места не сме доћи нико ко је непристојно обучен. Некада су гладијаторске претставе гледали и људи и жене заједно; Август

је сада издвојио жене и за њих резервисао најгорња седишта. Једино је весталкама дао засебно место у позоришту, преко пута преторове ложе. На атлетске утакмице забранио је женама приступ тако строго да је, кад је једном за време претставе коју је он приредио као понтифекс, тражила публика да на позорницу изиђе неки боксерски пар, он то одобрио тек за идуће јутро, и наредио да се жене пре тога сата не смеју појавити у позоришту.

Кад би биле утакмице у циркусу, Август би отишао коме свом пријатељу или коме ослобођенику, па би гледао са првога спрата његове куће; понекад би дошао у царску ложу, и онда би са собом повео и жену и децу. Дешавало би се да се по читаве сате, па чак и по читаве дане, не појави међу публиком, али би се у таквом случају извинио и послао би заменика. Кад би већ присуствовао претставама, он за то време не би радио никакве друге послове, било зато да му се то не би пребацивало (јер је знао да су замерали Цезару што је, за време претставе, читао писма и акта и на њих одговарао), било зато што је веома уживао да гледа претставе, и ту своју страст није крио него је чак често о њој говорио. Због тога је он и приликом претстава на којима је неки други био домаћин, доносио често поклоне и награде; а нарочито на грчким утакмицама није пропуштао да свакога од утакмичара награди. Најрадије је гледао боксере, нарочито латинске, и то не само праве, школоване боксере, које је пуштао да се мере са другим, него и обичне људе, кад би се потукли по тесним улицама и делили ударце без прописа, како би који стигао. Уопште удостојио је он своје пажње и бриге свакога који је показивао какву вештину пред публиком: атлетима је сачувао и увећао привилегије које су дотле имали; гладијаторске борбе, при којима би се гладијатори, без милости, имали да боре док један не погине, забранио је; укинуо је закон по коме су власти имале право да увек и на сваком месту кажњавају глумце, и наредио је да то може

бити само у времену док трају игре, и то у позоришту. Међутим, разуздане глумце врло је строго кажњавао: комичара Стефаниона, о коме је сазнао да га је за столом послуживала нека римска матрона, обучена као дечак, и са ошишаном косом, наредио је да ишибају, и тако под шибом проведу кроз три позоришта, па га је онда протерао; пантомима Хилу, кога је био оптужио претор, ишибао је бичем, у свом атријуму, пред целим светом; а Пилада протерао је из Рима и из Италије зато што је показао прстом на некога гледаоца који му је звиждао, и тако на њега скренуо пажњу целе публике.

Што се тиче војске, распоредио је легионе и помоћне трупе по провинцијама, а за флоту одредио је две станице, у Мизену и у Равени — једну за горње, другу за доње море; поред тога одабрао је изврстан број војника за одбрану Рима, и ради своје личне заштите, а распустио је Шпанце и Германце, који су му били телесна гарда; Шпанце је распустио после победе над Антонијем, а Германце после Варовог пораза. У Риму је задржао свега три кохорте..... Да би што брже и лакше могао да сазна шта се у којој провинцији ради, распоредио је дуж свих војничких путева, на краћим отстојањима, у прво време младе гласнике, а доцније и кола; овај други начин учинио му се практичнији, јер би тако, ако затреба, могао и лично да испита курира.

За повеле, и за званична и приватна писма употребљавао је Август најпре печат са сликом сфинкса, па онда са сликом Александра Великога, и најзад са својом сликом, коју је извајао Диоскурид. Овим печатом служили су се и цареви после њега. У сваком своме писму стављао би он чак и сат, дана или ноћи, кад је написано.

Август није допуштао да му се у провинцији подижу храмови, иако је знао да се то чини чак и његовим проконзулима: једино је допуштао да се та почаст чини божанству Рима и њему *заједно*. У самоме Риму није хтео за овакву почаст ни да

чује; чак је и све сребрне статуе, које су му некада биле постављене, дао претопити, па је (за добијени новац) начинио палатинском Аполону златне трonoшце.

Август је нарочито удешавао да му одлазак или долазак у Рим или у коју другу варош падне у вече или у ноћ, да не би нико био приморан да га испраћа или дочекује. Кад је био конзул, он је обично ишао пешке, а после је пролазио кроз улице у носилки која није била покривена. Када би био општи пријем, пуштао би он и прост народ, и са толиком је љубазношћу примао свачију молбу да је чак једнога бедника у шали прекорео: што му пружа молбу тако бојажљиво као да слону даје пару? Кад би била сенатска седница, он би сенаторе увек поздрављао у курији, и то би прилазио свакоме појединцу и ословио га по имену, сам, без помоћи номенклатора; при поласку рекао би им на исти начин збогом. Многим Римљанима ишао је у куће и примао њихове посете, и престао је да их свакога празника лично посећује тек када је већ сасвим остарео, и кад му се десило да су га о једној веридби многобројни гости намучили. Сенатора Гаја Церинија, који је био изненада ослепео и решио се да се умори глађу, посетио је лично (мада са њим није био у неком нарочитом пријатељству) и својим утешним речима наговорно да остане у животу.

Пашквиле које су против њега у курији растуране нити су га узнемиравале, нити се много трудио да њихову садржину побија; чак није хтео ни да истражује ко их је писао и било му је довољно што је дао на знање да ће бити оптужени они који под туђим именом пишу пашквиле или песме на чији било рачун. На пакосне и дрске шале неких својих непријатеља одговорио је нарочитим едиктом; али, с друге стране, није допустио да сенат донесе никакву одлуку којом би се ограничила слобода изражавања у тестаментима. Кад би били избори магистрата, ишао би са својим кандидатима по трибинама и молио за поверење — онако како се

то и раније радило; а гласао је и сам, као да је обичан грађанин. Кад би се појавио на суду као сведок, допустио би, сасвим стрпљиво и да га саслушавају и да не *примају* његово сведочанство. Његов форум испао је мањи него што је желео, јер се није могао решити да на силу експроприше оближње куће. Кадгод би своје синове препоручивао народу, увек би додао: ако буду заслужили, и озбиљно је протестовао што је публика, кад су они једном, још као дечади, дошли у позориште, устала на ноге и плескала. Он је желео да му пријатељи буду и велики и моћни, али није допуштао да имају већа права од осталих, и тражио је да иза њих важе исти закони који и за све остале. Кад је његовог интимног пријатеља, Аспрена Нонија, оптужио Касије Север за убиство тровањем, Август је запитао сенат шта сада треба да ради: ако се појави као његов бранилац, изгледаће да он жели да пријатеља отме из руку правде; ако се повуче, изгледаће да напушта и унапред осуђује пријатеља. Кад је сав сенат био за то да се Август може примити одбране, сео је он на клупу (међу адвокате) и ту је остао неколико сати, али је за све време ћутао, па чак није хтео дати ни своју одбрану. Он је бранио и своје клијенте, на пример некога Скутарија, некадашњег свог ветерана, који је био оптужен за самовлашће. Једног јединог човека, који је доиста био крив, спасао је, али и то тек пошто је, пред судијама, замолио тужитеља да оптуженом опрости: то је био Кастриције, онај исти који му је открио Муренину заверу.

Лако је замислити колико је он због оваквог понашања био омиљен. Нећу да помињем одлуке сената, јер би се могло рећи да су донесене из политичке потребе или из страха. Али треба споменути да су римски витезови, драговољно и једнодушно два дана у години славили његов рођен-дан. Сви сталези заветовали су се да једанпут годишње бацају новац у Курцијево језеро, за царско здравље, исто тако о Новој Години скупљани су на Капитолу-

за њега поклони, чак и онда кад не би био у Риму; од тога новца Август је после купио врло скупоцене статуе богова, на пример Аполона Сандалијарија и Јупитера Трагеда, и друге, и поделио их по квартама. Кад је требало да обнови своју кућу на Палацијуму, коју је пожар био уништио, купили су прилоге ветерани, па онда различите класе чиновника, па затим трибе и појединци из свих других класа колико је ко имао; али он је сакупљене гомиле новца само погледао и ни са једне није узео више од једнога динара. Кад би се враћао из провинције, не само да су га поздрављали добродошлицом, него су му певали и химне; најзад, вођено је рачуна о томе да се онога дана када би се он вратио у Рим, не извршује ни једна смртна казна. А као највећу почаст сви стаљежи су му, изненада и у највећем одушевљењу, дали почасну титулу *оца ошацибине*. Најпре су то учинили плебејци, преко изасланства које су послали у Анцијум; кад он ову част није примио, поздравео га је тим именом, у тренутку кад се појавио да гледа свечану претставу, многобројни народ, окићен сав латоровим венцима; најзад је ово исто учинио и сенат, и то нити је доносило одлуку, нити акламацијом, него преко Валерија Месале. Месала је у име свих својих другова рекао ово: „Нека би било у добар и срећан час за тебе и за твој дом, Цезаре Августе! — јер само ако сте ти и твој дом добро, можемо се надати да ће држава бити срећна и овај град радостан. Сенат и народ римски, једнодушно и сложено, поздравља те као *оца ошацибине*!“ Августу пођоше сузе на очи, и он одговори од речи до речи ово (и његове и Месалине речи наведене су тачно онако како су изговорене): „Оцеви, све моје молитве услишане су. Једино за што бих још имао да молим бесмртне богове то је да ми поклоне ту вашу слогу и љубав према мени до краја мога живота“. Лекару Августовом, Антонију Музи, који га је излечио од опасне болести, подигли су од добровољних прилога статуу и поставили поред Ескулапове. Многи Римљани

наредили су у своме тестаменту да њихови наследници одведу на Капитол стоку за жртву, и да понесу таблицу на којој ће стајати да то њихови оцеви испуњују завет што их је Август надживео. Неке вароши у Италији прогласиле су онај дан кад их је Август посетио за почетак године. У највећем броју провинција, поред храмова и олтара, установљене су у сваком граду, у његову част, и свечаности које су се имале одржати сваке пете године. Краљеви који су били пријатељи и савезници римског народа, оснивали су вароши, које су њему у почаст називали *Цезарејама* (Цесаријама), а сви заједно договорили су се да о заједничком трошку доврше одавно започети храм Олимписког Јупитера у Атини, и да га посвете Августовом генију. Они би још често остављали своју земљу, па би му долазили не само кад би био у Риму, него и кад би путовао по провинцијама, да му у този и без краљевских одличја као клијенти чине подворење.

Мајку је Август изгубио за време свога првог конзуловања, а сестру Октавију кад јој је била педесет и четврта година. И према једној и према другој био је необично нежан док су биле живе, а кад су умрле, указао им је највеће могуће почести. Као младић верио се са ћерком Публија Сервилија Исаурика, али кад се први пут помирио са Антонијем, на захтев обе војске, које су желеле да се њих двоје и орое, оженио се Антонијевом пасторком Клаудијом, ћерком Фулвије и Публија Клодија, и ако она није, тако рећи, била још ни стигла за удају; али се онда посвађао са Фулвијом, па је пустио Клаудију, као девојку, и не саставши се с њом. Иза тога оженио се Скрибонијом, која се пре тога двапут удавала, оба пута за људе конзуларског ранга, и са једним од ових имала и деце. Међутим и од ње се раставио, „не могући (како је писао) да јој подноси нарав“, и одмах затим оженио се Ливијом Друзилом, пошто ју је претходно раставио од мужа, Тиберија Нерона, са којим је чак била у другом стању. Њу је, целога живота, веома волео.

и поштовао. Са Скрибонијом имао је кћер Јулију, а са Ливијом није имао деце, иако је то жарко желео. Требали су да имају једно дете, али је оно пре времена дошло на свет. Јулију је најпре био удао за Марцела, сина своје сестре, Октавије, који се тек био замомчио; а кад је овај умро, преудао ју је за Марка Агрипу, пошто је претходно измолио од сестре да му уступи зета: Агрипа је, наиме, био ожењен старијом Марцелом, па је с њом имао и деце. Кад је и овај умро, Август је дуго тражио, чак и међу витезовима, кога ће да узме за зета, па је најзад изабрао свога пасторка, Тиберија, натеравши га да пусти своју жену, која је била у другом стању, и која га је била већ начинила оцем. Од Агрипе и Јулије имао је три унука: Гаја, Луција и Агрипу, и две унуке: Јулију и Агрипину. Јулију је удао за Луција Паула, сина цензоровог, а Агрипину за Германика, унука своје сестре. Гаја и Луцију откупио је од оца Агрипе за ас и либру и усинио их, па их је, у раној младости, упутио у државне послове, и, кад су били десигнирани за конзуле, послао да обиђу провинцију и трупе. Кћер и унуке васпитао је тако строго да их је чак научио да преду вуну; оне су смеле само оно и да говоре и да раде што би се и у новине смело да метне. Њима није било допуштено да се друже ни са ким, и Август је Луција Виниција, иначе отменог и ваљаног младића, писмено прекорео због тога што је дошао у Баје да би поздравио Јулију. Август је сам учио своје унуке читању и писању и другим основним знањима, и нарочито је обратио пажњу да им рукопис буде исти као његов; кад би јели заједно, имали би они да му седе увек испод ногу; кад би путовали, они би се или возили колима испред њега, или би јахали један с једне а други с друге стране његове.

Али док је он тако уживао у деци и у кући гајио најлепше наде, одједном га је срећа оставила. Обе Јулије, и кћер и унуку, које су биле огрезле у свима могућим пороцима, морао је прогнати; Гаја и Луција изгубио је у осамнаест месеци —

Гаја у Ликији, а Луција у Марсељу. Трећега унука, Агрипу, и пасторка Тиберија усинио је на форуму пред народом. Али је Агрипу, после кратког времена, због његове грубости и обести, отерао, и прогнао у Сурент. Ипак је лакше поднео смрт унука, неголи срамоту своје куће. Жалост за Гајом и Луцијем и није га толико сломила, а о Јулији поднео је извештај сенату, и то преко писма, који је, место њега, прочитао квестор: он сам није хтео да дође, и дуго времена после тога од стида није смео ни да се виђа с људима; чак се носио мишљу и да Јулију убије — а толико се зна да је, кад се некако у то време једна од њезиних повереница, ослобођеница Феба, обесила, рекао да жали што му Феба није кћи. Прогнаној Јулији забранио је вино и уопште сваки удобнији живот; забранио је даље, да јој, без нарочитог његовог одобрења, нико не сме да дође, па и у случају кад би се тражило одобрење да неко оде, морао би му се послати тачан опис тога човека: године, стас, боја, ожиљци и особени знаци. Тек после пет година одобрио је да са острва дође на копно, и допустио јој је мало сношљивији живот. Међутим он није хтео ни да чује за то да јој допусти повратак, иако га је сакупљени римски народ често за то молио. Кад су у једној прилици Римљани мало жешће наваљивали, пожелео им је Август да *они* имају такве синове и такве жене. Дете која је унука Јулија добила у изгнанству није хтео да призна и забранио је да се подиже. И кадгод би се у разговору споменула која било Јулија, он би уздахнуо и цитирао Омиров стих: камо среће да сам умро нежењен и без деце! и кад би говорио о њима свима, рекао би да су то три његова пришта и три рак ране.

Август се тешко решавао да поклони коме своје пријатељство, али кад би се већ то десило, био је непоколебљиво веран пријатељ, и умео је не само да цени и награђује врлине и заслуге својих пријатеља, него и да претрпи њихове мане и погрешке, ако само не би биле претеране. Од

свих његових пријатеља само је са двојицом прекинуо, са Салвидијеном Руфом и Корнелијем Галом; а обојицу је био из прашине подигао, и једнога је начинио конзулом, а другог префектом Мисира. Корнелија Гала, зато што је радио на преврату, предао је сенату да га казни, а Руфу, који се покао незахвалан и злобан, забранио је приступ у двор и борављење у царским провинцијама. Кад је Гал, после свих тужби које су се против њега подигле, и после осуде од стране сената, био натеран да на себе дигне руку, Август је, додуше, захвалио на оданости свима који су против Галовог понашања протестовали, али се и заплакао и зажалио „што једино њему није дано да се на своје пријатеље може љутити колико би хтео.“ Сви други пријатељи уживали су, до краја свога живота, и власт и богатство и били, сваки у својој околини, први, без обзира на то што би се цар покатакд на њих и наљутио. Да не наводим даље примере, Август је толико пута зажалио што Марко Агрипа није мало мање увредљив, а Мецена мало мање проливен: први је, кад му се учинило да Август није према њему сасвим љубазан и да више воли Марцела, бацио на страну све послове и отишао на Митилену, а овај други је тајну о Мурениној завери испричао својој жени Теренцији. Али је Август од својих пријатеља тражио да и они њега исто тако воле, и док живе и кад умиру. Он, иако се ни најмање није грабио за туђа завештања (најбољи доказ је тај што од непознатог човека никада није хтео да прими ни једне паре), много је водио рачуна о последњим порукама својих пријатеља, и не би крио свој бол ако би га неко у тестаменту једва споменуо, а јако би се радовао кад би га се ко сетио са захвалношћу и пријатељством. Завештања, па чак и читава наслетства или би одмах враћао деци, или би, ако су деца малолетна, враћао с интересом, и то синовима оног дана кад обуку тогу пунолетства, а кћерима на дан удаје. Августу се пребацивало да је велики прија-

тељ коринтскога посуђа, и да воли коцку. Чак се веровало да је извесне људе ставио на проскрипциону листу само због њихових коринтских судова. А доцније, за време Сицилијанског Рата, постао је на његов рачун овај епиграм:

Пошто му је два пута потучена флота, и пошто је изгубио лађе, Да би могао однети бар једну победу, почео је свом снагом да се коцка.

Иначе што се тиче гласова о његовој тобожњој раскоши, он их је најбоље побио кад је освојио Александрију; том приликом узео је, из целе краљевске ризнице, само један мурински пехар, а све златне судове, који су служили за свакодневну употребу, дао је да се претопе. А што се тиче коцкања, ту се није плашио никаквог прекора, него се, за своје лично задовољство, коцкао без бриге и јавно, и то и онда кад је остарео; коцкао се не само о Сатурналијама, него и других дана, и кад је био и кад није био празник. То је утврђена чињеница. У једном свом писму каже он: „Вечерао сам, драги Тиберије са свакидашњим друштвом; као гости дошли су још Виниције и Силије отац. За време гозбе играли смо онако старачки, и јуче и данас; чији би пиљци дали пса или шестипцу, тај би свакога пута имао да да по један динар у пикслу; а ко би саставио Венеру, тај би однео сав новац.“ А у другом писму: „О Минервином дану, драги Тиберије, ванредно смо се провели. Коцкали смо се сваки дан, и добро угрејали таблу. Твој брат направио је велику ларму, али на крају крајева није много изгубио, и на своје највеће чудо мало помало повратио се. Ја сам изгубио двадесет хиљада сестераца, али то само зато што сам, као обично, био велики кавалер: јер да сам од свакога тражио да ми плати кад је изгубио, или да сам задржао оно што сам десно и лево давао, имао бих бар педесет хиљада добитка. Али боље је овако — тако ћу се до неба прославити са својим кавалерством.“ А својој кћери

написао је: „Шаљем ти две стотине педесет динара. Толико сам дао свакоме госту, па за време гозбе играјте или с пиљцима, или пар непар.“

Иначе је у свему осталом био врло умерен, и није имао никаквих порока. Он је најпре становао на римском форуму, више Златарских басамака, у кући која је некада припадала беседнику Калву; доцније се преселио на Палацијум, али и ту у скромну Хортензијеву кућу, која ни по својој величини, ни по украсима није падала у очи: портици су били кратки, са албанским стубовима; мрамора уопште није било, нити су се по собама видели какви скупочени мозаици. Ето ту је он преко тридесет година провео у једној истој соби, и лети и зими, иако је знао да римска зима није добра за његово здравље, а он је сваку зиму проводио у Риму. Ако би имао да ради какву поверљиву ствар, или ако би хтео да га нико не узнемирава, за тај случај имао је једну мало уздигнуту собу, коју је називао својом Сиракузом или својим семинаром; или би се склонио у околину Рима, код кога било од својих ослобођеника. Кад би се разболео, лежао би у Мецениној кући. О летњем распусту најрадије би ишао у приморје, или на острва поред кампанске обале, или у вароши из римске околине: Ланувиум, Пренесту, па онда Тибур, где је често, у портику Херкуловог храма, делио правду. Велике и уметнички саграђене виле није волео; он је чак до темеља срушио раскошну вилу коју је подигла његова унука, Јулија; а своје виле није украшавао статуама и сликама, него алејама и шумарцима, и старинама и реткостима, какве су, на пример, на острву Капри, кости огромних зверова, које називају дивовским костима или оружјем старинских хероја. По његовим постелима и столовима, које су се сачувале до данашњег дана, и које би једва и какав обичнији човек држао у својој кући, најбоље се види колико је био штедљив у намештају и у осталим кућним потребама. Кажу да је спавао само на ниском и скромно намештеном кревету. Он је скоро без изузетка

носио само оне хаљине које су му изаткале и израдиле његова сестра, или жена, или кћи, или унука. Тога му је била ни тесна ни одвећ широка, скерлетни перваз такође ни врло узан ни врло широк; потпетице на обући биле су му мало више, да би и он сам изгледао виши. Хаљине за излаз, и ципеле, морале су увек бити у његовој спаваћој соби, да су ту ако би изненада затребале.

Он је редовно давао гозбе, и то потпуне, само је јако водио рачуна кога ће да позове за сто. Валерије Месала каже да никад није позвао ни једног ослобођеника, изузев јединога Мине, али је овај, пошто је издао флоту Секста Помпеја, добио сва права као да је рођен слободан. Сам Август оставио је забележено како је једном позвао на вечеру свог некадашњег ордонанса, јер је имао намеру да проведе неко време у његовој вили. У трпезарију често је долазио доцније а одлазио раније; гости би почели да једу и пре његовог доласка, а задржали би се за столом и кад он изиђе. За вечеру износило би се обично свега три јела, или у крајњем случају шест; вечера је била до душе скромна, али је домаћинова љубазност била ненадмашна. Август би оне који би ћутали или бојажљиво између себе шапутали увлачио у заједнички разговор, па би још доводио и песнике и глумце па чак и популарне играче из циркуса, а понекад и ареталогe, и они би, за време вечере, забављали госте. О празницима био је врло одрешене руке, али се покаткад све сводило на шалу. Кад дођу Сатурналије, а и иначе кад би му пало на памет, делио би поклоне, хаљине и ствари од злата и сребра, понекад новце од сваког могућег курса и вредности, па чак и старинске краљевске и стране новце; други пут опет делио би покровце, сунђере, ватраље, клеште, и друге такве ствари, а на сваком од тих поклона био би исписан по неки нејасан и двосмислен епиграм. Некипут би, за време гозбе, продавао, на лутрију, предмете од најразличитије и најсупротније вредности, и слике којима су се видела

само леђа, и онда како коме испадне — некоме би купцу пропала нада, а некоме би се испунила; у куповини учествовали би заједнички сви који су за једном истом трпезом, тако да би и пораз и победа били заједнички.

Јео је — да споменем и то — врло мало, и савим обична јела. Волео је црн хлеб и исецкане рибице, и млад сир који је руком оцеђен, и свеже смокве, од оних које доносе годишње по два пута плод; а јео би и пре ручка, без обзира на то где се налази и које је време, ако би му се само јавио апетит. Он сам, у својим писмима, пише ово: „Јели смо у колима хлеба и неколико урми“, а на другом месту: „За време док сам се, у носиљци, враћао из Регије кући, појео сам једну унцију хлеба и неколико зрна грожђа“, па онда: „Ни Јевреји, драги Тиберије, не посте суботом тако строго као што сам ја данас постио: тек у купатилу, кад је већ прошао један сат ноћи, пре него што ће да ме намажу, појео сам два залогаја.“ Код оваквог не реда дешавало се често да или пред саму вечеру, или пошто се вечера сврши, једе сам, а за време вечере да не окуси ни један залогај. У вину је такође био изванредно умерен. У логору код Мутине није за вечером пио више од три гутљаја, а ако би био баш савим расположен, попио би највише шест секстаната; ако би попио више, узео би одмах на повраћање. Најрадије је пио вино из околине Вероне. Преко дана није пио никад. Ако би ожеднео, узео би хлеб, преливен хладном водом, или парче краставца, или струк салате, или свежу или суву јабуку из туршије. После ручка, онако како је био обучен, у ципелама и покривен по ногама, легао би да се одмори, и онда би рукама покрио очи. После вечере повукао би се на свој миндерлук, на коме је радио и размишљао, и ту би остао до неко доба ноћи, док не би свршио све текуће послове, или бар највећи део њихов. После тога отишао би у постељу, и ту би спавао највише седам сати, па и то не без прекида, него би се за то време будио по три четири пута.

Десио би се, кад се тако пробуди, да не може више да заспи; у том случају дозвоао би некога да му што чита или прича, и кад би поново заспао, спавао би док се добро не сване. Кад би се ноћу пробудио, тражио би увек да је неко покрај њега. Он није волео да рано устаје, а кад би морао то да учини, било зато што је имао каква посла или што је требало да принесе жртву, он би, да би учинио што мање напора, преноћио ту у близини, код кога од својих. Па и у том случају често би осећао потребу да се испава још, и спавао би док би га носили кроз улице, или за оно кратко време док би носиљка била спуштена на земљу.

Стас је имао изванредан, и веома леп кроз цео живот, иако је избегавао свако дотеривање; о неговању косе тако је мало водио рачуна да су га у један исти мах, и то на брзу руку, удешавали по неколико бербера; браду је час шишао а час бријао, и док би га удешавали, он би или штогод читао, или чак и писао. Израз лица, и кад би говорио и кад би ћутао, био му је тако миран и ведар да је један од галских првака причао, у поверењу, својим земљацима како га је то лице задржало и умирило да при прелазу Алпа не гурне (како је намеравао) у провалију Августа, пред кога је био пуштен да му, тобоже, нешто саопшти. Очи је имао јасне и сјајне, и волео је да се мисли да у њима има неке божанске силе; а радовао би се кад би онај кога би он мало оштрије погледао, оборио очи, као да је погледао у сунце; али у старости није на лево око најбоље видео. Зуби су му били ретки, ситни, изедени; коса му је била благо гргурава, у главном плава, обрве састављене, уши средње величине; нос му је био у горњем делу издигнут, у доњем увучен; боја лица била му је између црно-мањасте и беле; стаса је био малог (ипак је Јулије Марат, његов ослобођеник, забележио да је био висок пет стопа и три четвртине), али је то тако било лепо покривено лепотом и симетријом удова

да се могло приметити само кад би поред њега стао неко ко је од њега виши.

Он је, кажу, по целој снази био ишаран младежима, који су били тако распоређени као звезде Великих кола; имао је и неку врсту лишајева, који су му дошли од свраба по телу, и од претераног стругања и масирања коже. Кук и бут и цеваница леве ноге нису ми били сасвим сигурни, тако да је често нарамљивао; али би се помагао облозима од песка и трске. И кажипрст десне руке био му је понекад тако слаб и укочен и ухваћен грчем да га је једва с помоћу неке алке од рога могао употребити при писању. А тужио се и на бешику; с времена на време избацио би мале каменчиће, и онда би му престајали болови. У неколико махова био је тешко и опасно болестан, нарочито у оно време када је покорио Кантабрију. Тада га је претерано лучење јетре довело до очајања, и у томе стању није му остало ништа друго него да покуша сасвим супротан и опасан начин лечења: пошто му топли облози нису помогли, морао је он, по савету Антонија Музе, да покуша са хладним. Патио је и од неких хроничних болести, које су се јављале у одређеним размацама времена: тако је, на пример, био скоро увек слаб у време око свога рођен-дана; почетком пролећа патио би од отока марамице, а у сезони када дува широко патио би од кијавице. Разуме се да код тако истрошеног тела није могао лако подносити ни зиму ни врућину. Зимом би се осигуравао на тај начин што би облачио по четири тунике, осим тога поткошуљу, вунен грудњак, и поврх свега тешку тогу, а на ногама носио би калчине; лети би спавао при отвореним вратима, а често и у башти поред водоскока, и за време спавања неко би га хладио лепезом. Сунце није могао ни зими да трпи; чак и кад би по својој башти шетао, метао би шешир на главу. Путовао би у носилци, најрадије ноћу, и то полако и по етапама, тако да му је, на пример, до Пренесте или до Тибура требало два дана; ако би у неко место могао да

дође лађом, он би радије тако путовао. Њега је, са овако нежним здрављем, одржавала изванредно велика нега, и нарочито то што се ретко купао; међутим, често се мазао или знојио поред ватре, па би онда дао да га прелију млаком водом, или водом грејаном на сунцу. Понекад би, због својих нерава, морао да узима топла купања на мору или у Албули.

Вежбања у јахању и са оружјем оставио је још одмах после грађанских ратова, па се неко време играо лоптама, малим и великим; последњих година само се шетао, у носилци и пешке, и то тако да је, на завршетку шетње, један кратак део пута прелазио скачући и трчећи, огрнут небетом. Да би растерао бриге, час би пецао рибе, а час би играо пиљака, или кликера или ораха, са малим дечацима, које је скупљао око себе, јер је уживао у њиховом детињском смејању и брбљању. Нарочито је волео Мавре и Сирце. Кепеце и наказе и томе слично није трпео: сматрао их је као ђуди природе, и као рђаво знамење.

Беседништво и науку још од ране младости веома је волео и на њима је радио са највећом истрајношћу. За време Мутинског Рата, у онаквом чуду од послова, кажу да је свакога дана и читао, и писао, и вежбао се у декламовању. Доцније, кад је имао да говори било у сенату или пред народом, или пред војницима, увек би претходно израдио и написао говор, при свем том што је имао дара и за импровизацију. Најзад, да му се не би десило да га изневери памћење, а с друге стране, да не би трошио време учећи говор на памет, поставио је себи за принцип да све исконцептира па да тај концепат чита. Он је ишао тако далеко да је и приватне разговоре, па чак и разговоре са својом Ливијом (ако би само била у питању каква важнија ствар) читао из рукописа, да само не би, неприпремљен, казао коју реч више или коју мање. Његов глас био је слadak и некако особито мелодичан, и поред тога, Август је стално тражио савете од

учитеља декламовања. Дешавало би се покаткад, ако би га болело грло, да је народу говорио преко гласника.

Он је написао многе и различите списе у прози, и од њих је неке читао у аудиторијуму, састављеном од његове најближе околине и пријатеља; на пример, Одговор Бруту о Катону. Пошто је прочитао приличан део овога списка, он се, као стар човек, заморио, и дао Тиберију да доврши читање. Исто тако, написао је и једно дело о потреби проучавања филозофије, такође и своју биографију, од које је израдио свега тринаест књига, до Кантабриског Рата. На поезији се опробао сасвим мало. Од њега имамо једну књигу у хексаметрима; у њој се говори о Сицилији, па се тим именом књига и зове. Имамо и једну исто тако малу књигу епиграма, које је обично састављао у времену када се купао. Почео је, са великим одушевљењем, и једну трагедију, али му стихови нису никако ишли од руке, па ју је оставио, и када су га пријатељи питали шта му ради *Ајант*, он је одговарао да му је *Ајант улећео у сунђер*.

Он је волео отмен и умерен стил, и избегавао је празне и извештачене изразе, и — како је сам говорио — кужни задах застарелих речи, и нарочиту је пажњу обраћао на то да се што јасније изражава. Да би то што лакше постигао, и да не би читаоца или слушаоца бунио или задржавао, није се устручавао да пред глаголима понавља препозиције које се већ у тим глаголима налазе, и да по више пута понови речце за везивање, које ако изоставимо цело ће место додуше изгледати лепше, али ће изгубити у јасноћи. Он је подједнако презирао и оне који јуре за неологизмима, и архаисте (јер греше и једни и други, само у различитим правцима), па их је понекад и нападао; нарочито је радо узимао на нишан свога драгога Мецену, чији је „накудрављени стил — како је сам говорио — са кога се цеди миро“ без милости нападао и у шали карикирао. Али није опраштао ни Тиберију, који је по-

каткад волео да јури за застарелим и заборављеним изразима. А Марка Антонија изгрдио је као лудог човека, јер се труди па пише не да би га читалац разумео, него да би му се дивио. Из писама која су његовом руком писана види се да је он у свакодневном разговору често употребљавао неке нарочите изразе. Тако, на пример, више пута кад би хтео да каже да ти и ти неће никада да измире своје дугове, рекао би да ће платити *о грчким календама*; а кад би хтео да каже да се стањем у коме смо треба да задовољимо и да га примимо, па какво је да је, рекао би: будимо задовољни са овим Катonom; кад би хтео да каже како је нека ствар врло брзо свршена, рекао би: брже но што би се скувале шпаргле. За „луд“, говорио је увек *baceolus* (место *stultus*); за „црн“ *pulleiaceus*, и *pul-lus*, за „сулуд“ *vacerrosus*, место *ceritus*, за „бити рђаво осећати се рђаво“ *vapide se habere* место *male se habere*, за „бити тром, уморан“ *betizare* место *languere* (или како народ каже: *lachanisare*). Место *sumus* говорио је *simus*, место генитива *domus* говорио је *domos*. Ове две речи увек сам налазио овако написане — према томе то је била зацело Августова навика, а не можда писарска грешка.

У рукопису његовом наишао сам на ове ствари. Он не дели речи, и када му у реду што претекне, он та слова не преноси у други ред, него их испи-сује испод речи којој припадају и заокружује их једном линијом. О правопису, то јест, о законима и правилима која су граматичари прописали, није водио богзна колико рачуна, и изгледа да је ишао за мишљењем оних који траже *да се пише онако како се говори*. Он понекад меша, или сасвим изоставља, и поједина слова, па чак и читаве слогове; такве погрешке, уосталом, чинимо сви, и ја о томе не бих ни говорио да ми није изгледало чудно што су неки забележили како је он некога конзулара, управника провинције, сменио тобоже као глупог и неписменог зато што је овај једном написао *ixi* ме-

сто ipsi. Кад би писао шифром, он би написао В. место А, С место В, и тако редом до краја азбуке. Место Х писао је два пута А.

Са исто толико љубави радио је и на грчком језику и књижевности, и ту је имао великог успеха. Учитељ за беседништво и стил био му је Аполодор из Пергама, којег је, иако је он био већ стар човек, повео са собом из Рима чак у Апологију; а у општа знања врло је лепо упућен дружећи се са философем Арејом, и његовим синовима Дионисијем и Никанором. Али није дотерао дотле да је могао тачно грчки говорити или да би се усудио да тим језиком пише; иако би већ морао да говори или пише грчки, он би то најпре саставио латински, па би дао другом да му преведе. Иначе је у грчку поезију био врло лепо упућен; волео је и Стару Комедију, и често је давао да се комади из ње претстављају у позоришту. Што се тиче његове лектире, и грчке и латинске, он ништа није тако волео као поучне ствари и лепе примере, корисне и за појединце и за цело друштво; њих би исписивао од речи до речи, па би их често достављао свима у кући, а исто тако командантима у војсци, управницима провинција, и чиновницима у Риму — свакоме би од њих слао оне поуке за које би мислио да су му потребне. Чак је и целе књиге читао у сенату, а народу би на њих скретао пажњу преко едиката — тако, на пример, беседе Квинта Метела о повећању броја рађања, и Рутилијеве о прописима за зидање: циљ му је био да покаже како није он први који се тим питањима позабавио, него су о томе водили рачуна и стари. Даровите људе свога времена подржавао је и помагао на све могуће начине. Оне који су читали своје радове слушао је благонаклоно и стрпљиво, и то не само њихове песме и историје, него и беседе и диалоге. Међутим није допуштао да се о њему пише макар како, и да пише сваки који стигне, него је ту дозволу давао само снагама првога реда, а пре-

торима је наредио да не допусте да се његово име потезе сваки час на песничким утакмицама.

О његовим односима према религији и празноверици забележено је ово. Грмљавине и муња веома се плашио, и увек је носио са собом кожу од морског телета, а ако би била у изгледу већа непогода, он би се склањао у једну сакривену и засвођену одају. То је све било због тога што га је, као што смо горе рекли, на једном ноћном путовању поплашио гром. Водио је рачуна и о сновима, и својим, и туђим који би се на њега односили. За време битке код Филипе био се решио да, због болести, не изилази испод шатора, али је ипак изишао, после једнога сна који је његов пријатељ уснио; и добро је урадио, јер је логор био освојен, а постојећа у којој су мислили да је остао лежећи, сва је избудена и разнесена у парчад. Он је много сањао преко целог пролећа, и то све неке страшне, али празне и лажљиве снове; а иначе би сањао ређе, и ти снови нису били без значаја. Кад је, на Капитолу, подигао храм Јупитеру Громовнику, и често га посећивао, сањао је како се као Капитолски Јупитер тужио што му се умањује паства, а он му је као одговорио да је њему Јупитер Громовник постављен за вратара; и због тога је после повешао по забату од храма звонца, јер се звонца обично вешају на капију. После другог неког сна почео је сваке године, једног извесног дана да проси, пружајући при том руку да прими ас. У нека пророштва и знамења непоколебиво је веровао. Ако би га јутром обули наопако и леву ципелу метли на десну ногу, сматрао би он то за рђаво знамење; а ако би имао да учини дужи пут, по суху или по мору, па би онога јутра када полази пала јака роса, сматрао би он да је то добар знак и да наговештава брз и срећан повратак. А и извесне необичне појаве у природи чиниле су на њега велики утисак. Палму која је израсла кроз калдрму испред његове куће, преместио је у двориште где су били богови пенати, и чинио је све што је знао само да се прими. На-

острву Капри био је некакав врло стари цер, чије су гране биле спуштене ка земљи и већ увенуле: кад је Август дошао, цер се од једном подмладио, и то је Августа толико обрадовало да је са градом Неапољем удесио да му они даду Капри, а он је њима зато дао Енарију. И о извесним данима строго је водио рачуна: тако, на пример, никада не би полазио на пут првога дана иза Нундина, нити би икакву обичну ствар почео о Нонама; против тих дана, како је писао Тиберију, није иначе имао ништа, али му је само њихово име изгледало као рђаво знамење. Што се тиче туђих верских обичаја и обреда, он је са пуно побожности држао оне који су старински и опробани, а све остале презирао је. Он се у Атини дао посветити у мистерије, па када је доцније у Риму имао да, на суду, решава о привилегијама Церериних атинских свештеника, и кад је том приликом требало да се саопште извесне верске тајне, он је рекао и судијама и публици да изиђу напоље, па је сам саслушао парничаре. С друге стране не само да није себи хтео дати труда да, кад је путовао кроз Мисир, скрене мало с пута и види Аписа, него је похвалио и унука Гаја што, кад је пролазио кроз Јудеју, није принео своје молитве у Јерусалиму.

Кад је већ реч о свему овоме, неће бити на одмет да поменемо неке ствари по којима се могла да наслути његова будућа величина и срећа, а које су се десиле пре но што ће се родити, или на сам дан рођења, или доцније. У Велитрима је, у далекој старини, ударио гром у градски бедем, и онда је добијено пророштво да ће један грађанин тога града постати једног дана, најмоћнији на целом свету; уздајући се у то, Велитрани су одмах отпочели рат са Римљанима, и после су још често водили ратове, тако рећи, до пропасти; тек доцније показали су догађаји да се оно пророштво односи на *Августову* моћ. Јулије Марат прича да се, на неколико месеци пре но што ће се Август родити, десило у Риму неко чудо, које је имало значити да

ће природа у врло кратком року родити Римљанима краља; сенат се онда, као, поплашио и донео одлуку да се сва деца која се у тој години роде, побију; али они чије су жене биле у другом стању, постарали су се већ да та сенатска одлука не добије законску снагу, јер се сваки надао да пророштво мисли на *његово* дете. У религиским расправама Асклепијада из Мендеса нашао сам: како је Апија (мајка Августова) једном око поноћи отишла на велику Аполонову свечаност; њену носилку спустили су робови у храм, и она је, очекујући да се скупе и друге матроне, заспала. Одједном, у носилку увукла се змија, па је остала ту неко време, и после опет изишла напоље; иза овога, Атија се очистила, онако како то раде жене које су имале састанак с мужем. Одмах после тога појавила се на њеном телу слика змије, и није се ни на који начин могла да уклони, тако да се Атија није смела ни да појави у јавном купатилу. Десетог месеца родио се Август, и због свега овога мисли се да је он син Аполонив. Још је Атија, пре но што ће родити Августа, сазнала како јој је утроба одлетела међу звезде, и раширила се доклегод небо и земља допиру.

Онога дана кад се Август родио, баш је у сенату расправљано о Катилининој завери, а Октавије, отац Августов, због жениног порођаја мало је задоцнио. Цео свет је знао и причао да је Публије Нигидије, кад је сазнао због чега се Октавије задржао и у који му је час син рођен, уверавао све присутне да је рођен господар света. Док је још био сасвим мали — каже Гај Друз — метнула га је дадиља увече у колевку, негде у приземљу; идућега јутра њега није било нигде, и после дужег тражења видело се да се налази на некој врло високој кули, окренут лицем према истоку. Кад је почео да говори, а тада је био у вили свога деде, досађивале су му једном жабе; он им је наредио да ћуте, и од тога доба кажу да ту жабе више не крећећу. Кад је једном био у Аполонији, отишао

је, заједно са Агрипом, на осматрачницу астролога Теогена. Најпре је Агрипа питао за своју судбину, па кад му је проречена сјајна и скоро невероватна будућност, Август нипошто није хтео да каже час свога рођења, од страха и од срамоте да његова будућност не испадне мање лепа од Агрипине. Кад је најзад, на једвите јаде, бојажљиво рекао час свога рођења, пао је одједном Теоген пред његове ноге као пред бога. Август је толико био уверен у своју срећу да је објавио целом народу у коме је небеском знаку рођен, па је чак исковао и сребрн новац са сликом тога знака — Козорога.

Кад је код Перузија приносио жртву, показивала је она рђава знамења, и Август нареди да се и друге жртве закољу. У том, изненада, навале непријатељи, па покупе све што се на жртвенику налазило. Харуспекси онда изјаве да се сва неповољна знамења односе на онога у чијим се рукама жртва сада налази. Тако је и било. Код Акције, кад је силазио ка обали да отпочне битку, срео је човека који је терао магарца: човек се звао Еутих („добра срећа, Срећко“), а магарац Никон („победник“). Доцније је на месту где му је био логор подигао храм и поставио у њему статуу од туча која је претстављала Еутиха и Никона.

Исто тако претсказана је, јасно и несумњиво, и његова смрт и апотеоза. Кад је, пред многобројним народом, приносио жртву очишћења, појавио се један орао, облетео је неколико пута око Августа, па је најзад одлетео на оближњи храм, и ту стао више Агрипиног имена, баш изнад првога слова; чим је Август ово опазио, наредио је своме колеги Тиберију да он изврши завет који се обично чини за идућу свечаност: иако је текст завета био већ исписан на таблицама које су ту стајале, Август је одлучно изјавио да није рад да обећава оно што неће моћи да испуни. Баш некако тих дана ударио је гром у његову статуу, и из имена Caesar уништио прво слово. Гатари су рекли да ће он живети свега још сто дана, јер слово C означава тај број;

а постаће богом, јер aesar (то јест, оно што је остало из Цесаровог имена), на етрурском језику значи бог. После кратког времена Август је слао Тиберија у Илирик, и хтео да га испрати до Беневента. Оног дана кад је хтео да се већ крене на пут, радио је са народом, па када су га неки задржавали да остане још и износили све неке нове и нове своје послове, он је узвикнуо *да неће бићи више у Риму, па макар га цео свет задржавао*. И ове речи схваћене су доцније као пророчанство. И тако се он одмах крене на пут, и дође до Астуре; и да не би пропустио повољан ветар, укрца се идућег дана, против свога обичаја, још пре сванућа у лађу, и тако навуче своју последњу болест, која је почела са проливом.

У оваквом стању посетио је он Кампанску обалу и оближња острва, и одморио се четири дана на Капри, где је провео у потпуном миру и најбољем душевном расположењу. После овога прешао је у Неапољ. Црева му никако нису била у реду, и стање здравља час боље час горе; ипак, присуствовао је гимнастичким утакмицама, које су се давале сваке пете године у његову част, па је онда отпутовао са Тиберијем даље. Али при повратку болест му се погоршала, и он од Ноле није могао даље. Ту је позвао Тиберија да прекине пут и врати се њему, и онда је с њим, насамо, имао дуг разговор. После тога није се више интересовао ни за један важнији посао.

Последњег дана свога живота питао је свакога часа да ли се свет напољу већ узрујао због стања његовог здравља, па је онда затражио огледало и наредио да га очешљају и доведу у ред увеле образе; после тога пустио је да у собу уђу пријатељи, па их је запитао да ли им се чини да је лепо одиграо комедију живота, и додао је уобичајени завршетак: „Пљескајте, запљескајте весело сви!“ Онда је узео од свих опроштај, и, док се обавештавао од неких који су дошли из Рима о болесној кћери Друзовој, издахнуо је, одједном, у загрљају Ливијином, и са

овим речима; „Ливија, сећај се нашег срећног брака, и збогом!“ - И тако, био је срећан да умре лако, онако како је увек желео: јер кадгод би чуо да је неко завршио живот лако и без мучења, увек би молио богове да њему и његовима подаре сличну *еуџијанасију* (употребљавао је баш ту исту реч). Само по једној ствари, пре но што ће да издахне, видело се да је изгубио свест: он се, наиме, од једном уплашио и потужио да га носе четрдесет младића. Па и то је пре било предосећање него ли занос, утолико што су га мало доцније изнели четрдесет војника преторијанаца.

Август је умро у истој соби у којој и његов отац Октавије, у време конзула Секста Помпеја и Секста Апулеја, деветнаестог августа, у девети час дана. Кад је умро, било му је седамдесет шест година мање тридесет и пет дана. Тело његово носили су сенатори из муниципија и колонија од Ноле до Бовиле, и то, с обзиром на топло доба године, ноћу, а преко дана би га остављали у базилици или у највећем храму оне вароши кроз коју би пролазили. У Бовили прихватили су га витезови и донели у Рим, па су га изложили у вестибилу његове куће. У сенату такмичили су се ко ће да предложи сјајнији погреб и лепше почасти. Тако су, на пример, поред многих других ствари, предложили неки да пратња прође кроз тријумфалну капију, и да напред иде Победа из сенатске зграде, а да при том дечаци и девојке из првих кућа певају тужбалице; други су предложили да на дан погреб сенатори скину златно прстење и узму гвоздено; неки опет, да кости Августове, када га спале, покупе свештеници највиших колегија. Било их је који су предлагали да се месец септембар назове августом, зато што је цар у њему био рођен, а у овоме је умро. Један је опет предложио да се време од Августовог рођења па до смрти назове *Августовим веком*, и да се тако забележи и у календару. Најзад, после дугог разговора, сведене су погребне почасти на извесну меру. Одржана су му

два говора: један је држао Тиберије, пред храмом покојног Јулија, а други Тиберијев син, Друз, пред старом говорницом. Сенатори су га на својим плећима однели на Марсово поље, и ту је спаљен. Нашао се и један угледан човек, некадашњи претор, који се заклео да је видео како је сен покојникова отишла на небо. Његове остатке покупили су најугледнији витезови, у туникама, без појасева и бо-соноги, и оставили их у маузолеј, који је, у шестој години свога конзуловања, подигао Август између Фламинијевог пута и Тибра, и опасао га гајевима и алејама, и у тај парк још тада одобрио слободан приступ народу.

Тестамент је написао на годину дана и четири месеца пред своју смрт, и оставио га на чување весталкама. Он је отворен и прочитан у сенату. Тиберију је оставио половину и шестину, Ливији трећину, и наредио им је да отсада носе његово име. Народу римском оставио је четрдесет милиона сестераца, а трибама три и по милиона. Своју кћер и унуку, обе Јулије, кад умру, забранио је да сахране у његовом маузолеју.

Свирач Принцип.

(Фелар)

Свирач Принцип био је прилично познат, Јер је, на позорници, обично он пратио Батила. Једнога дана за време претставе — не сећам се више које, Док је машина дизалица ишла у вис, падне Принцип тако несрећно

Да је сломио леву ногу
(Мада би више волео да су му пропале обе десне фруле).

Одмах га подигну, и уз много његово јаукање, Однесу кући. Требало му је неколико месеца Да се опет подигне.

Публика као публика,

Зажелела се опет да чује онога

Чије је свирање доводило играча у занос.

Некакав велики господин хтео је да приреди
 позоришну претставу,
 Па како је Принцип већ почео да излази,
 Замоли га он, и обећа му награду,
 Да се само на дан претставе покаже публици.
 Кад је тај дан дошао, у позоришту
 Поче се говорити о свирачу. Једни су тврдили да

је умро,
 А други да ће се сад одмах појавити на позорници.
 И тако, завеса се спусти, па онда загрмеше громови,
 И, по старинском обичају, појавише се богови.
 Одједном, отпочне хор песму,
 За коју новодошавши Принцип није ни знао:
 „Рим нек се радује сав,
 „Јер је Принцип здрав!“
 Сви скочише и запљескаше. Свирач поче
 Да баца пољупце, јер је мислио да му то његови

обожавачи честитају.
 Витезови одмах опазише овај глупи неспоразум,
 И у великом смеју затражише да се песма понови.
 И тако је поновише. Мој ти Принцип
 Просто леже по оним даскама, а витезови и даље
 терају шалу и плескају.

Публици се учини да Принцип тражи венац,
 Па кад се за то сазнало у целом позоришту,
 Публика је Принципа, који је на нози имао као
 снег бео завој,

И белу тунику, и беле ципеле,
 И био на врхунцу среће због части која је указана
 царскоме дому —
 Избацила стрмоглавце напоље из позоришта.

Август у народу.

(Макробије.)

После победе код Акције Август се, на врхунцу
 своје среће, вратио у Рим. У гомили која му је изи-
 шла на сусрет и честитала победу, био је и некакав
 са гавраном, кога је научио да говори: Здраво Це-
 заре, господару, победитељу. Август је за ту сим-

патичну тицу дао двадесет хиљада сестераца. Али
 је онај имао једнога друга, коме је било криво што
 и он није нешто добио, па дође Августу и рече му
 да затражи од његовог друга да донесе и *оног другог*
гаврана што га има код куће. И тако онај, хтео не
 хтео, донесе и тога другог гаврана. А тај други гав-
 ран говорио је: Здраво *Антоније*, господару, побе-
 дитељу. Август се на ово није ништа наљутио, само
 му је наредио да добијене паре подели са својим
 другом. Мало после, дошао је један са папагајем,
 који исто онако поздрави цара. Август купи и па-
 пагаја. После тога дође један са сојком, и тако
 Август купи и сојку. Некакав сиромашан крпа ви-
 део је све ово, па се реши да и он научи једнога
 гаврана да онако поздрави. Али је ствар ишла
 доста тешко, и крпа, очајан што гавран неће да
 говори, често је викао: „Само сам се узалуд му-
 чио!“ Ипак, како тако, научи гавран да каже по-
 здрав. И тако једном поздрави гавран Августа, кад
 је пролазио улицом, али га цар одби, говорећи да
 има код куће доста таквих птица. Онда се гавран
 сети и оних других речи које је слушао од свога
 господара, па проговори: „Само сам се узалуд му-
 чио.“ Цар се насмеје, и плати гаврана више него
 остале тице.

Кадгод је Август силазио са Палацијума, на-
 шао се ту некакав бедни Грк, да му пружи по
 какав епиграм, написан у његову част. То се тако
 понављало из дана у дан, и најзад, кад је једнога
 дана цар видео да му Грк *ојет* прилази са својим
 епиграмом, напише и он брзо један кратак грчки
 епиграм и нареди да га даду Грку. Грк прочита
 шта је цар написао, па узе да га хвали, и да прави
 на лицу гримасе као да је одушевљен, и најзад
 завуче руку у кесу, извади неколико динара, пружи
 их цару, и рече му грчки: „Тако ми твоје среће,
 господару, то је све што имам, иначе бих ти дао
 више!“ Сви ударе у смеј, а цар дозове диспенза-
 тора и нареди му да Грку одброји сто хиљада се-
 стераца.

Мецена.

Гај Цилније *Мецена* био је један од врло отмених Римљана, „потомак [етрурских] краљева.“ Он је увек био у Августовој партији, и Август му је, за време грађанских ратова, поверавао важне политичке мисије. У кругу Мецениних пријатеља налазили су се Вергилије (који му је посветио песме о земљорадњи), Проперције, и, пре свију, Хорације. Мецена је не само скупљао око себе даровите књижевнике, и показивао интерес за њихов рад, него се старао и да их материјално обезбеди. Његова дарежљивост ушла је у пословицу. Мецена је и сам радио на књижевности, на прози и на поезији, али је писао тако извештаченим стилем да су га критиковали, и осуђивали, и најбољи његови пријатељи.

Мецена је био веома богат. Његов огроман и лепо уређени врт спадао је међу највеће знаменитости у Риму. У његовој раскошној и врло високој кући становао је Август кадгод би био болестан; ту је становао и Тиберије кад се вратио са Рода, а са њенога крова посматрао је Нерон велики пожар из године 64. Све своје имање оставио је Мецена Августу.

О Меценином карактеру и његовим односима према Августу саопштавају нам стари писци ово:

„У то време вршио је дужност команданта места Гај Мецена, из витешке, али веома отмене породице. Кад је требало учинити напор, био је он неуморан, обазрив, и знао је шта хоће; а чим би му се дала прилика да се мало повуче из послова, предао би се нераду и био би мекушац скоро као каква жена. Цар га је волео као и Агрипу, и Мецена није добио исти ранг као и Агрипа само зато што је био потпуно задовољан својом витешком тогом“ (Велеј Патеркул).

„Покојни Август је своју кћер, која је била још много гора него што се о њој говорило, прогнао, и објавио је народу целу срамоту царске куће: њене небројене пријатеље; њене ноћне пијанке и тумарања по вароши; срамоту коју је нанела форуму — оном истом форуму на коме је њен отац објавио закон против неморала; њене свакидашње шетње код Марсијине статуе, и њено дружење са непознатим људима. Све ове ствари објавио је Август у наступу гнева. Али кад је, с временом, прошао гнев и дошао стид, он се вајкао што Јулијино понашање, за које је сазнао онда кад се већ о њему без стида не би могло ни говорити, није прећутао, и често би уздахнуо: „Ништа ми се од свега овога не би десило да су били живи или Агрипа или Мецена!“ Ето како је, једноме цару, који има толике милионе људи, тешко да нађе замену за два човека! Једни су легиони исечени, и одмах затим формирани су други, нови; уништена је једна флота, а већ после мало дана запловила је у море друга; једва да су изгореле јавне зграде, и већ су сазидане друге, лепше — а Агрипино и Меценино место, за време целог Августовог живота, остало је празно“ (Сенека).

....„Највеће зло, то је страх од смрти; ко тај страх осећа, томе је све црно пред очима. То је био разлог и што је Мецена рекао ону малодушну жељу да пристаје и на немоћ и на ругобу тела па и на само мучење на коцу, само под условом да му душа у телу остане:

„Нека ми се одузме рука,”

„Нека ми се одузму нога и кук,

„Нека ми израсте гура и грба,

„Нека ми од зуба остану шкрботине:

„Ако ми је само живот остао, све је добро!

„Нека ми само живот остане,

„Па макар седео и на коцу.”

Шта треба да значе ови срамни, малодушни стихови? На какве је то услове пристао избе-

зумљени страх? Какво је то бедно просјачење за живот? Да ли му је Вергилије икада прочитао свој стих

Зар је *ш*олико тешко умрети?" (Сенека).

Хорације.

Квинт *Хорације* Флак, познати песник, био је добар пријатељ Вергилијев (он је преко Вергилија и дошао у везу са Меценом и Августом). У његовој збирци има две песме које су посвећене Вергилију.

Утеха Вергилију.

Може ли бити мере, и може ли бити границе,
У тузи за тако драгим пријатељем?
Почнимо тужну песму, Мелпомено,
Теби је отац дао мио глас и лиру.
Дакле Квинтилије збиља спава вечитим сном?
Када ће Част и несаломљива Вера
Сестра Правдина, и неумитна Истина
Наћи њему равног?

Њега ће оплакати многи добри људи,
Али нико тако као ти, Вергилије.
Узалуд се молиш и тражиш Квинтилија од богова
За које си веровао да ће твога пријатеља друкчије
чувати.

Али, и када би на твојој лири отпочео дирљивију
песму

Него ли Трачанин Орфеј, када је и само дрвеће
тронуо,

Зар мислиш да би се могла вратити крв у празну
сенку,

Кад ју је већ једном неумољиви Меркур

Својим страшним прутом

Отерао међу црно стадо?

Страшно је све то! Али трпљењем

Лакше се поднесе све што није у нашој власти да
променимо.

Пред Вергилијев полазак.

Тако те помагала богиња која влада Кипром,
И две сјајне звезде, браћа Јеленина;
И тако отац Еол
Свезао све друге ветрове, осим Јапикса —
Ти, лађо, којој је поверен
Вергилије, да га пренесеш у атинску земљу,
Донеси га тамо, молим те, здравог и читавог,
И сачувај душу моје душе.

Онај је имао срце три пута оковано тучем
Који је први поверио
Трошни чун необузданом мору
И није се поплашио бурног афричког ветра
Што се бори са северцем,
Ни кобних Хијада, ни бесног јужњака,
Најмоћнијег господара на Јадранском Мору,
Који, како му се кад допадне, узбуркава или умирује
пучину.

Од какве би се то смрти могао да поплаши онај
Који је, не трепнувши, гледао пливајућа чудовишта,
И бесно море
И озлоглашене гребене акрокерауниске?
Узалуд је божанско Провиђење
Одвојило земље негостољубивим Океаном,
Кад ево злочиначке лађе
Прелазе преко воде која је требала да остане
неприкосновена.

Одважни и на све спремни
Род људски, јури у забрањену област;
Одважни Јапетов син
Донео је људима ватру коју је на превару узео,
И откако је из етарских дворова
Украдена ватра, навалила је на земљу
Болест, и читава кохорта дотле непознатих грозница;
И неизбежна смрт, која је дотле била далеко,
Дојурила је међу људе.
Дедал је полетео кроз бескрајан ваздух

На крилима која иначе нису била дата људима,
 А неуморни Херкул допро је и до дна доњег света.
 Ништа људима није тешко:
 У своме лудилу јуримо ми и ка самоме небу,
 И огрезли у својим гресима,
 Не дамо Јупитеру да престане са својим гневним
 громовима.

ИЗБОР РЕАЛИЈА ИЗ ВЕРГИЛИЈА.

Рим.

Најстарије римско насеље било је на Палатинском брегу. Ту је, по Вароном рачуну, 21. априла 753 пре Христа основан Рим. Место је претходно било *оборано* плугом који су вукли бик и јуница; оборавање је имало магични циљ — да никакво зло не може прећи преко бразде, онако исто као што се и код нас морало оборати свако место на коме се хтело да постави насеље. Пред крај републике Рим је био јако насељен, али му спољашност још није одговарала „достојанству римске империје“. Тек Август могао се похвалити да је Рим „примио од черпића, а да га оставља од мрамора“.

Политички, а у прво време и трговачки центар чинио је чувени *форум*, који се доцније, за разлику од царских форума, зове понекад и *римским* форумом. Он лежи у подножју Капитола и није велики (површина му је нешто већа од једнога хектара), али је био начичкан, и оивичен, сјајним грађевинама (старински, округли храм Вестин, и манастир у коме су живееле весталке; Регија, у којој се налазио врховни понтифекс; храм Кастора и Полукса; Цезарова и Константинова базилика, итд.). Поред форума био је и страховити Тулианум — тамница у којој су завршили свој живот и један Југурта и Верцингеторикс. У најстарије време на форуму су биле поређане касапнице; после су оне измештене на